

DATERING AF DØRE 1700-1950

Man kan datere en dør, dvs. sætte den ind i en bestemt tidsmæssig sammenhæng, ved at sammenligne dørens fyldingsinddeling, profilering og beslag med veldaterede døre. En datering alene på grundlag af dørenes profiler rummer imidlertid usikkerhedsmomenter. Der er f.eks. stor variation fra egn til egn, og også inden for den enkelte egn. Endvidere kan der være forskel mellem dørene i palæer og i mere simple huse, ja endda mellem dørene på de forskellige etager i samme hus.

Dette blad giver en kortfattet beskrivelse og viser ved illustrationer typiske eksempler på døre og dørprofiler fra forskellige tider. Variationerne er mangfoldige, men der er alligevel visse karakteristiske træk, der er kendetegnende for de pågældende perioder.

1700 -1740 – Barok

Op gennem 1600-årene havde døre for det meste to fyldinger. Denne inddeling holdt sig langt op i 1700-årene. I Københavns-området blev den dog fortrængt omkring 1700 af døre med én stor fylding.

Fyldingernes profil kunne være asymmetrisk, dvs. med forskelligt udseende på dørens to sider. Den ene side var profileret og lå lidt foran dørrammen, mens den anden side var glat og lå tilbage. Mellem rammestykke og fylding påsatte man gerne profilerede lister (kehlstød). Sådanne lister blev også benyttet mellem fyldingernes frising.

Et stykke ind i 1700-årene anvendtes tillige trefyldingsdøre, som ofte havde afrundede hjørner på spejlene. Fra engang i 1700-tallet blev tofløjede døre mere anvendt i slotte og palæer og

En gammel dør, der ligger på loftet kan dateres ud fra inddeling, profiler og beslag, og dermed være med til at supplere eller underbygge husets historie. En 2-fyldingsdør som denne med afrundede spejlfyldinger stammer sandsynligvis fra midten af 1700-tallet.

kom siden ind i det borgerlige byggeri. Foruden fyldingsdøre var det helt op igennem 1800-årene almindeligt med simple revledøre i mindre fine rum, f.eks. køkken og bryggers.

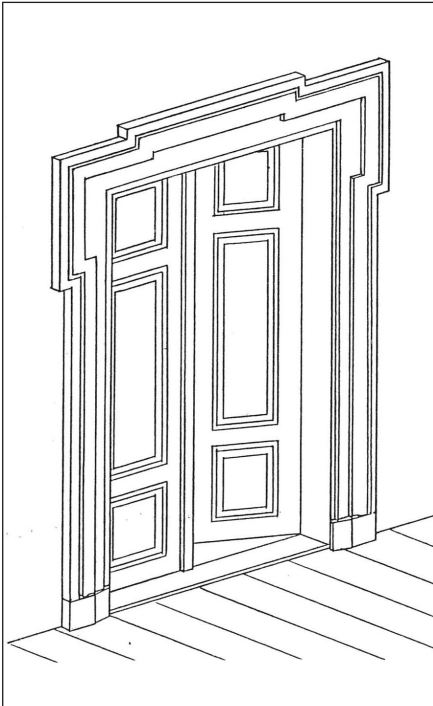
Motivet til barokprofilerne blev hentet i Holland og Italien. Profilerne blev til-dannet i hånden ved hjælp af forskellige profilhøvle, som tilsammen gav det valgte profil. Dørens indfatninger blev opbygget af flere stykker træ, der blev limet og samlet med trænagler. De blev ofte anbragt på en sokkel med et simpelt profil og kunne opsættes forskudte eller knækkede.

Dørlåsene var store kasselåse til at fælde ned i døren, så den ene side af låsen var synlig. På bagsiden satte man en jernplade mage til låsekassen. Pladerne blev samlet med bolte, hvis møtrikker gerne blev filet i blomster-

motiv. På tofløjede døre blev der for symmetriens skyld ofte sat en falsk lås med håndtag på fløj dørenes stående fløj. På mere simple døre nøjedes man med klinkefald, som i dag stadig kendes fra stalddøre.

Dørene var før denne periode fastholdt med bladhængsler, der blev boltet på døren. De kunne ofte være dekorativt udformet, selv på simple døre. I det bedre byggeri slog de nye hollandske hængsler igennem. Hængslerne blev stemt ind i dør og karm. På de ældste typer blev de låst med bolte.

Senere blev teknikken raffineret, og hængslerne blev låst med stifter, der blev skjult under den malede overflade. Hollandske hængsler er pyntet med en lille smedet top, udformet som en vase.

Barokdør - to-fløjet trefyldningsdør.

Barokdør – i dette tilfælde en en-fyldingsdør med afrundede spejlfyldinger – og en 'kasselås' på 'bagsiden' med et nyere messinggreb.

Indstukket dørhængsel også kaldt et hollandsk hængsel. Der stikkes en smal rille i hhv. dørbladet og i karmen med et særligt stemmejern, en såkaldt hængselbeitel eller lyrebeitel. Hængslets dele bankes i og sikres med to eller tre stifter.

Øverst: En nysmedet kopi af et hollandsk hængsel. Nederst: Hængselbeitel til at hugge taphuller til indstukne hængsler.

Rokoko-yderdør fra Christiansfeld fra 1776 (t.v.). De indvendige døre i samme hus er mere enkle (midt), men i de finere rum er messinggrebene ægte, 'vredet' rokoko (T.h.).

1740 -1770 – Rokoko

I rokokoperioden blev både fyldingsinddeling og profiler ændret. Enfløjsdørene fik to fyldinger, hvor den nederste fylding fik samme højde som rummets brystningspaneler. For at opnå større tæthed blev dørene mange steder overfalsede (se nedenstående eksempel fra Frederiksdal). Rokokoens profiler blev hentet fra Paris, hvor især arkitekten Blondel var blevet kendt for sin undervisning og sine mønsterbøger om datidens stilarter.

Samtidig fremkom indstukne låse, som helt kunne skjules. Til disse låse hørte greb og låseskilte støbt i messing. Skiltene var gerne - men ikke altid - asymmetriske, og grebene ægformede. Hængslerne var fortsat de hollandske, men det var nødvendigt at give dem en anden udformning, når de skulle passe til en overfalsset dør.

Barokkens to- og tre-fyldingsdøre vender tilbage, men fyldingsprofilerne var

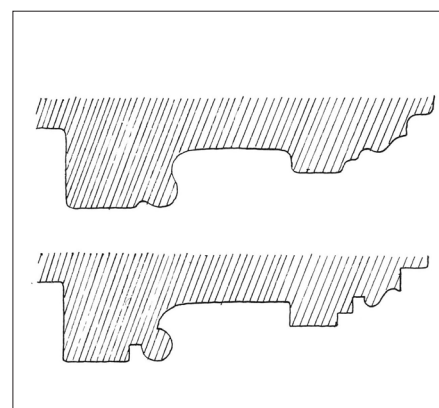
nu generelt symmetriske, dvs. døren var ens på begge sider. Tofløjsdørene fik indskudt en ekstra fylding for oven, og den nederste fylding blev lavere, svarende til brystpanelerne, i lighed med enfløjsdørene i rokokoperioden. Låsenes dørskilte blev symmetriske. Foruden messingdørgreb introducerede man skilte og greb af jern. Hængslernes toppe blev ændret. Især slog agerntoppen igennem.

1770-1800 – Klassicisme

Indfatningsprofilerne fra rokokotiden fortsatte et stykke ind i den klassicistiske periode, men i sidste halvdel af 1700-årene opstod interessen for den klassiske bygningskunst. Den danske arkitekt Harsdorff (1735-99) tilførte stilen en profil, som blev helt unik for denne periode. Fra det antikke Rom hentede man endvidere klassiske profiler.

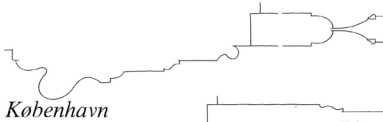
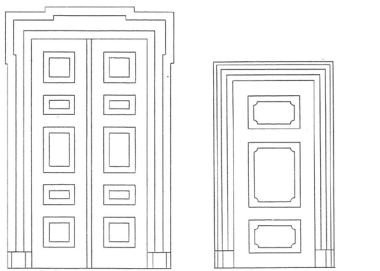
Barokkens to- og tre-fyldingsdøre vender tilbage, men fyldingsprofilerne var

nu generelt symmetriske, dvs. døren var ens på begge sider. Tofløjsdørene fik indskudt en ekstra fylding for oven, og den nederste fylding blev lavere, svarende til brystpanelerne, i lighed med enfløjsdørene i rokokoperioden. Låsenes dørskilte blev symmetriske. Foruden messingdørgreb introducerede man skilte og greb af jern. Hængslernes toppe blev ændret. Især slog agerntoppen igennem.

Harsdorff's profil med og uden maling.

1700–1740

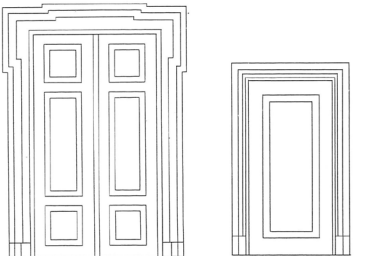
København

Fredensborg

København

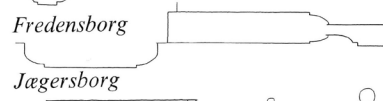
København

København

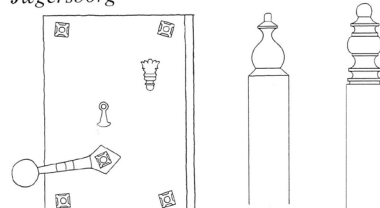
København

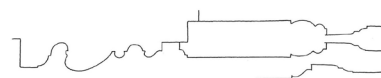
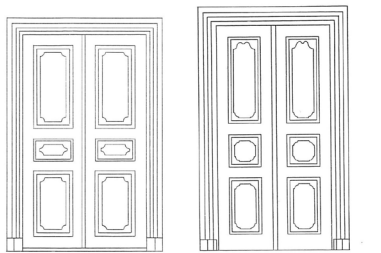
Fredensborg

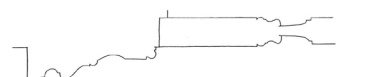
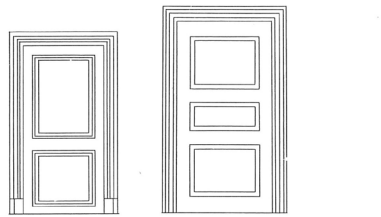
Jægersborg

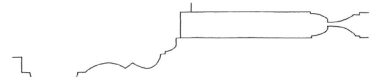
1740–1770

København

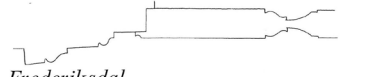
Lyngby

Hadsten

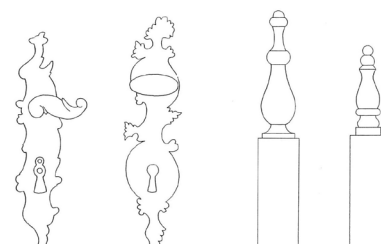
Frederiksdal

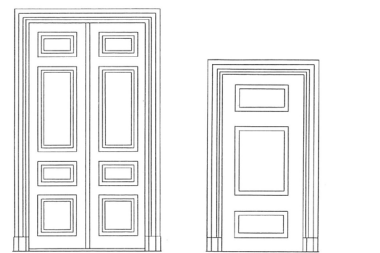
Frederiksdal

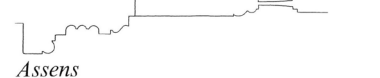
Salling

1770–1800

København

Assens

Falster

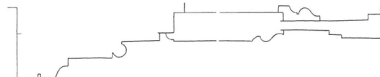
Sakskøbing

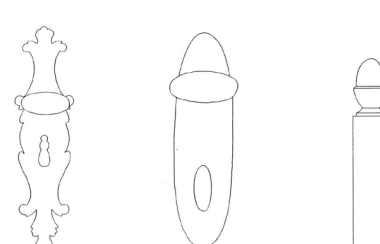
Haderslev

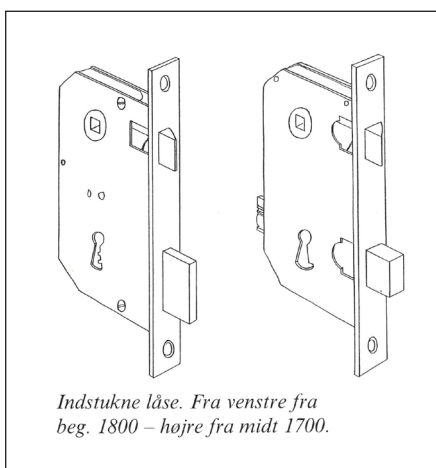

København

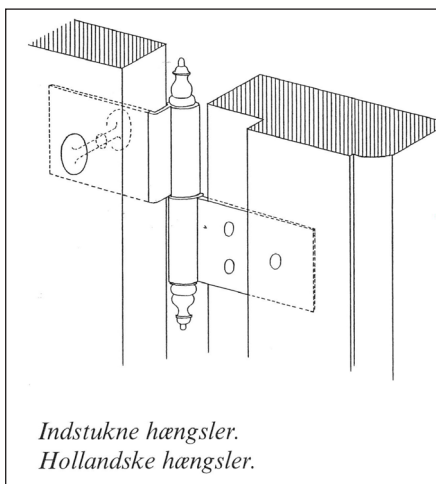

København

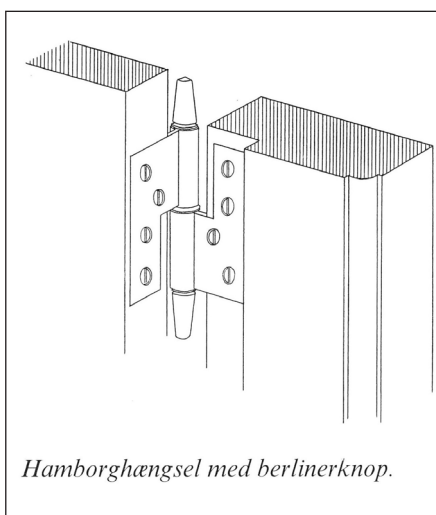

Indstukne låse. Fra venstre fra beg. 1800 – højre fra midt 1700.

Indstukne hængsler.
Hollandske hængsler.

Hamborghængsel med berlinerknop.

Salen på Kastrup Værk (opført 1749) er ombygget omkring 1800 til tidens mode, klassicisme, men de gamle barokdøre med 3 fyldinger og rundede spejlfyldinger med konkave hjørneafskæringer er genanvendt og transformeret til klassicisme, uden disse detaljer, på siden ind mod salen.

1800-1840 – Empire

I empireperioden blev enføjsdørene udført med fire eller fem fyldinger.

Fyldingernes spejl blev ofte kaneleret (riflet) og kunne også have en udskåret medaljon i fyldingsspejlet. I stedet for en enkelt slagliste brugte man to, således at den gående fløj blev bredere end den stående. Det gav mere plads til at passere. Med dobbelte slaglister kunne man tillige nøjes med at isætte en enkelt lås og stadig opretholde symmetrien.

Det Harsdorffske profil fortsatte i København langt ind i 1800-årene, mens provinsen hellere anvendte lave riflede profiler. Kanelerede indfatninger blev ofte samlet i hjørnerne om en lille slutklods, der enten kunne være en drejet roset eller være pyramideformet. Empirens kanelerede profiler blev kun anvendt i en kort periode og ses sjældent efter 1850.

Englænderen Chubb introducerede en lås med en konstruktion (tilholdere), som gjorde det vanskeligt at dirke

låsen op. Udformningen af denne lås smittede af på tidens indstukne låse, og typen ændrede sig herefter kun lidt i resten af 1800-årene.

Låseskiltene blev forenklet i overensstemmelse med stilen. Der fremkom kryds- og krygreb, både i jern og messing. Hængseltoppe blev forsynet med runde toppe samt med vaser i stiliseret form.

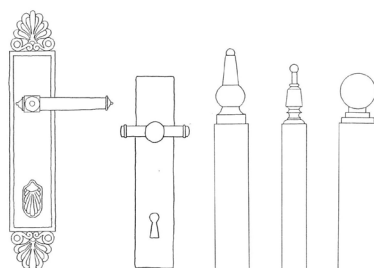
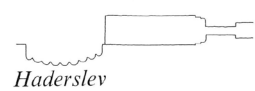
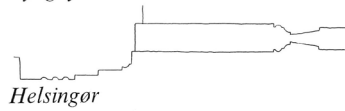
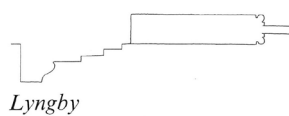
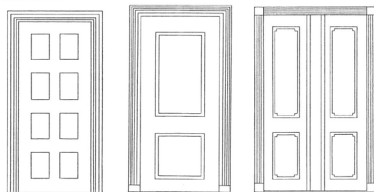
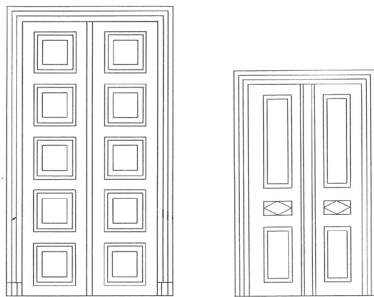
1840-1870 – Historicisme

Med opblomstringen af den historiske interesse for bygninger kopierede man i stort omfang detaljer fra både gotik, renæssance og barok.

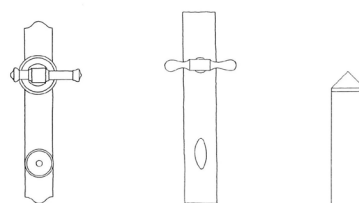
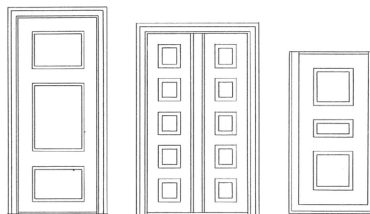
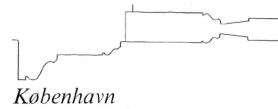
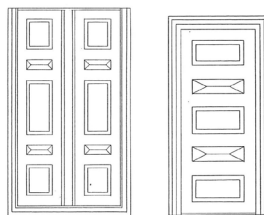
Døre med fem smalle fyldinger blev almindelige i det meste af landet. De små fyldinger blev undertiden svagt pyramideformede, og der blev endog fremstillet døre, hvor alle fyldinger havde pyramideform. Klassiske profiler fik gotisk præg ved at give hovedprofilens karnis, en S-formet profil.

Låseskiltene blev forenklet til blot at være en smal messingplade afsluttet

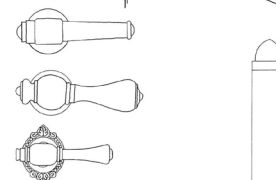
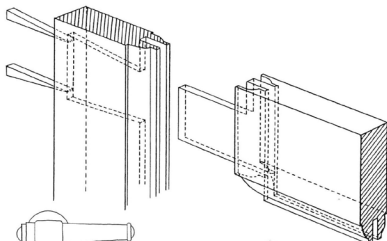
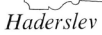
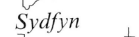
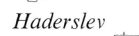
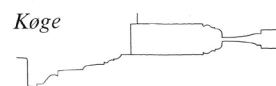
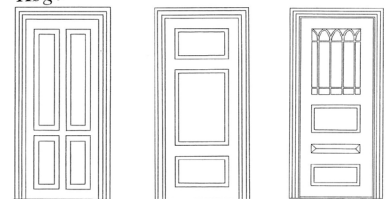
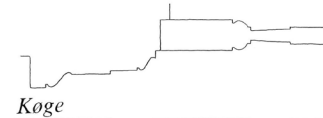
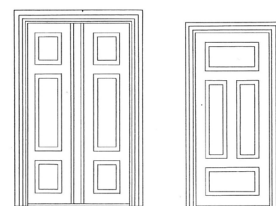
1800–1840

1840–1870

1870–1900

med et lille profil. Til skiltet hørte krydsgreb eller krykgreb. Hollandske hængsler blev nu erstattet med Hamborghængsler, som udmærkede sig ved at være nemmere at sætte på dørene.

1870-1900 - Industrialisme

I sidste halvdel af 1800-årene ændrede industrialiseringen vilkårene for det traditionelle byggeri. Bygningsdele kunne nu produceres med større ensartethed.

Ved fremkomsten af dampdrevne snedkermaskiner undgik man at høvle og kele en mængde snedkerarbejde med håndkraft. De store dampsnedkerier tilbød ligefrem standarddøre. Håndværkere i provinsen fortsatte en tid med at håndhøvle profiler, men

omkring århundredskiftet var der efterhånden maskinsnedkerier i de fleste større byer.

Mens snedkerarbejdet i det velhavende byggeri stadig var nuanceret og detaljeret, blev snedkerarbejdet i det billige boligbyggeri mere og mere standardiseret og ensformigt. Enkeldørene fik indsat et lodret midterrammestykke. Dette gav nye inddelinger, som f.eks. dannebrogsdøren.

Mange steder - særlig uden for København - vedblev man at anvende messinggreb. I København blev det moderne med greb forarbejdet i horn, ben og/eller hårdt træ, som f.eks. pokkenholt.

De såkaldte spidsgreb og knippelgreb prægede markedet. De var katalogvarer, som kunne leveres helt op til 2. verdenskrig. Massefabrikerede beslag blev også en katalogvare.

1900-1930 - Før- og mellemkrigsperioden

Efter århundredskiftet behandlede arkitekter stilarterne meget frit. Variationen blev så omfattende, at det er vanskeligt at fremhæve nogle dørtyper frem for andre som kendetegnende for denne periode. En del arkitekter nedsatte sig også i denne periode som praktiserende i provinsen. Ved deres virke opstod lokale profilsæt med hver sit særpræg.

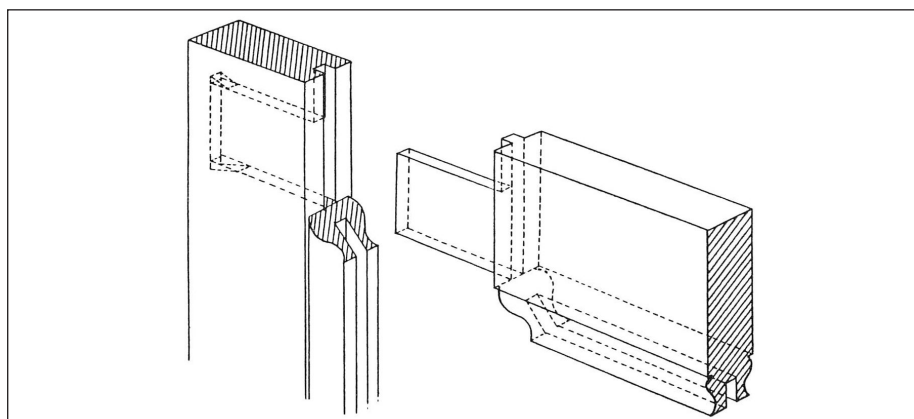
De gamle indstukne, hollandske hængsler udgik nu helt til fordel for hamborghængsler, som efter århundredskiftet blev udstyret med berlinerknop.

Der fremkom Danziger-, Königsberg-, Berliner- og Københavnerlåse, som gennemgående var ens opbygget, men havde forskelligt profilerede nøglehuller. Navnene markede fremstillingsstedet.

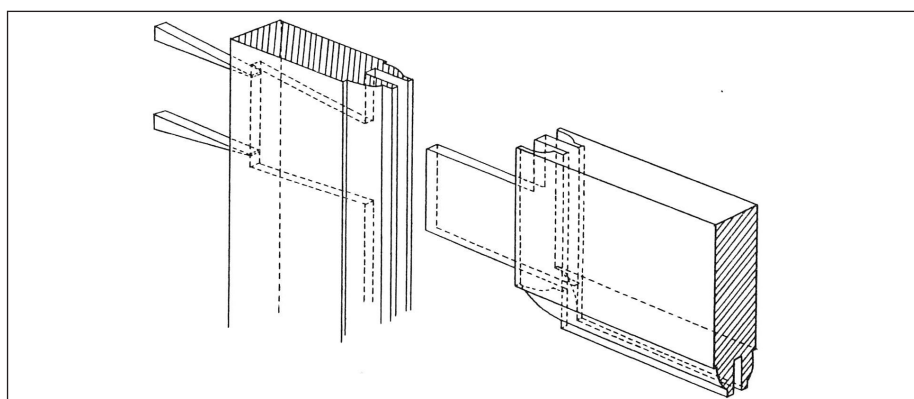
1930-1950 - Nyere tid

Med den funktionalistiske tankegang, som prægede mellemkrigsårene, skulle en dør i sin yderste konsekvens alene være en plade, der kunne åbne og lukke. Men det varede endnu mange år, før helt glatte døre blev enerådende.

I de første efterkrigsår, hvor man endnu forarbejdede fyldingsdøre til nybyggeri, blev fyldingerne udført af krydsfiner for at undgå de problemer, man tidligere havde med fyldinger, som flækkede. Foruden de kendte greb i naturmaterialer fremkom greb fremstillet af et syntetisk materiale, forløberen for vores dages plasthåndtag.

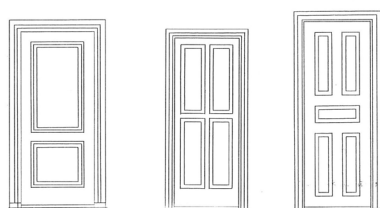

Gemringssamling.

Kontrakelet og forkilet rammetræssamling.

1900–1930

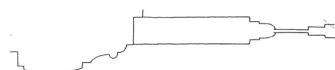
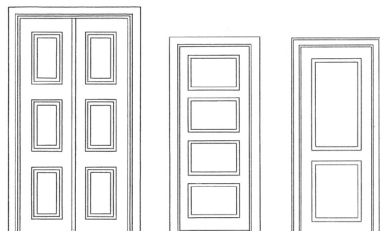
Hillerød

Hillerød

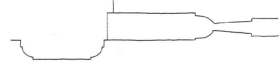
Haderslev

Nakskov

København

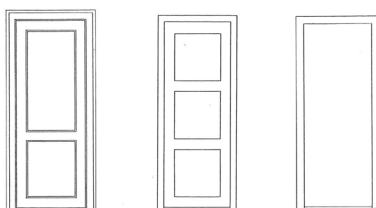
Gilleleje

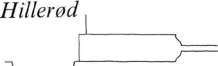
Helsingør

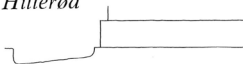
1930–1950

Hillerød

Hillerød

Odense

Odense

Odense

Odense

LITTERATUR OG LINKS

Litteratur

Bornholmsk byggeskik på landet. Niels-Holger Larsen. Bornholms Museum 1983.

Byhuset – byggeskik i København. Gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse. København 1980. Curt von Jessen, Niels-Holger Larsen, Mette Pihler og Ulrich Schirnig.

Gamle danske døre. Gorm Benzon. Skib Forlag.

Landhuset – byggeskik og egnspræg. Gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse. Gyldendal 1975. Curt von Jessen, Niels-Holger Larsen, Mette Pihler og Ulrich Schirnig.

Huse med sjæl. Søren Vadstrup, Gyldendal 2004

Links

Information om bygningsbevaring: www.kulturstyrelsen.dk/information-om-bygningsbevaring/

- Reparation af døre og porte
- Dør- og portbeslag
- Maling af indvendigt træ
- Malermaterialer
-

Center for Bygningsbevaring - Raadvad.

www.bygningsbevaring.dk

- Hoveddøren – bevaringsværdier og istandsættelse. Anvisningsblad. Center for Bygningsbevaring.

KOLOFON

Titel

Dørprofiler 1700-1950

Oplæg

Tekstoplæg: Steffen M. Søndergaard,
arkitekt m.a.a.

Tegninger: Tegnestuen Kvisten.

Foto: Hvor intet andet er nævnt, Søren
Vadstrup, arkitekt m.a.a. Center for
Bygningsbevaring

Copyright, redaktion og udgiver

Kulturstyrelsen, Kulturministeriet

Opdateret

Maj 2012. Søren Vadstrup, arkitekt
m.a.a., Center for Bygningsbevaring

Yderligere oplysninger

Kulturstyrelsen

H.C. Andersens Boulevard 2

1553 København V

Telefon 33 73 33 73